

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗОВАНОЇ
ЗЛОЧИННОСТІ. ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ****Надточієва А.П.¹, Драган О. В.²**

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	343.34:343.85(477)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20509168		

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу кримінально-правової характеристики організованої злочинності в Україні в умовах повномасштабного збройного конфлікту. На підставі офіційної статистики Офісу Генерального прокурора за 2015–2025 роки проведено динамічний аналіз реєстрації кримінальних правопорушень за ст. 255 КК України. Досліджено склад злочину, судову практику Верховного Суду, доказові стандарти та наявні прогалини у правозастосуванні. Виявлено системні проблеми: критично низький відсоток справ, що доходять до суду; складність розмежування форм співучасті; вразливість доказів, отриманих через НСРД; трансформацію злочинних структур в умовах воєнного стану. На підставі порівняльно-правового аналізу та міжнародних досліджень UNODC і GI-TOC сформульовано конкретні законодавчі та практичні рекомендації. Стаття розрахована на науковців, практикуючих адвокатів, прокурорів, суддів та фахівців у галузі кримінального права.

Ключові слова: корупційні кримінальні правопорушення, організована злочинність, злочинна організація, співучасть, НСРД, кваліфікація злочину, відбудова, спеціальний суб'єкт, судова практика, антикорупційна стратегія, конфіскація, цивільна конфіскація.

**CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF ORGANIZED CRIME. PROBLEMS OF LAW
ENFORCEMENT**

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the criminal law characteristics of organized crime in Ukraine under conditions of a full-scale armed conflict. Based on the official statistics of the Office of the Prosecutor General for 2015–2025, a dynamic analysis of the registration of criminal offenses under Article 255 of the Criminal Code of Ukraine was conducted. The study examines the elements of the offense, the case law of the Supreme Court, evidentiary standards, and existing gaps in law enforcement practice. The research identifies systemic problems, including the critically low percentage of cases reaching trial, difficulties in distinguishing forms of complicity, the vulnerability of evidence obtained through covert investigative (detective) actions, and the transformation of criminal structures under martial law conditions. On the basis of comparative legal analysis and international studies conducted by United Nations Office on Drugs and Crime and Global Initiative Against Transnational Organized Crime, specific legislative and practical

¹ Київський університет інтелектуальної власності та права, доктор філософії, викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
<https://orcid.org/0000-0001-7728-2534>

² Київський університет інтелектуальної власності та права,
доктор юридичних наук,
професор, завідувача кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, Заслужений юрист України
ORCID: orcid.org/0000-0002-5696-6360

recommendations have been formulated. The article is intended for scholars, practicing lawyers, prosecutors, judges, and specialists in the field of criminal law.

Keywords: corruption-related criminal offenses, organized crime, criminal organization, complicity, covert investigative (detective) actions, crime qualification, reconstruction, special subject of crime, judicial practice, anti-corruption strategy, confiscation, civil confiscation.

Постановка проблеми. Організована злочинність є одним із найнебезпечніших та найстійкіших суспільних явищ, яке постійно трансформується під впливом змінюваних соціально-економічних і політичних умов. В Україні ця проблема набула особливої гостроти на тлі системних суспільних трансформацій початку 1990-х років і досі залишається одним із ключових викликів для держави та суспільства. Повномасштабне вторгнення в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, не лише не усунуло цю проблему, а навпаки — спровокувало якісну трансформацію організованої злочинності: виникли нові сфери злочинного бізнесу, з'явилися нові вразливі категорії жертв, а традиційні угруповання адаптувалися до умов воєнного часу.

Статистика Офісу Генерального прокурора фіксує різку тенденцію: кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 255 КК України (створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній) зросла у 2015–2023 роках майже удесятеро. Проте за зростанням абсолютних показників реєстрації приховується інша, куди тривожніша картина: відсоток справ, що доходять до суду з обвинувальним актом, протягом усього аналізованого періоду не перевищує 21–25% від числа зареєстрованих проваджень. Ця диспропорція між формальною активністю правоохоронних органів і реальними судовими результатами свідчить про глибоку системну кризу у правозастосуванні.

Причини такого стану справ мають багатовимірний характер. Вони охоплюють як законодавчу недосконалість норм про відповідальність за організовану злочинну діяльність, так і практичні проблеми збирання та легалізації доказів, процесуальну уразливість результатів негласних слідчих (розшукових) дій (далі — НСРД), тиск на учасників кримінального провадження та транснаціональний характер значної частини злочинних схем. Окремий пласт проблем пов'язаний із запровадженням воєнного стану, що призвело до переорієнтації ресурсів правоохоронної системи та зміни оперативної обстановки.

Наукове осмислення цих проблем у комплексі — теоретичному, законодавчому, правозастосовному та кримінологічному вимірах — є нагальною потребою як для правової науки, так і для практики протидії організованій злочинності.

Стан дослідження. Проблематика кримінально-правової протидії організованій злочинності є предметом жвавої наукової дискусії в Україні вже понад три десятиліття. Однак і сьогодні значна частина питань залишається відкритою або дискусійною, а законодавчі зміни 2020 року, якими до КК України було введено статті 255-1, 255-2, 255-3, відкрили нові вектори для наукових досліджень.

Фундаментальний внесок у розробку вчення про форми співучасті та кримінальну відповідальність за організовану злочинну діяльність зробили А.А. Вознюк [1;4], О.О. Дудоров [1] і С.С. Чернявський [1]. У науково-практичному коментарі 2021 року ці автори детально проаналізували конструкцію ст.ст. 255–256 КК України, обґрунтували критерії розмежування злочинної організації та злочинної спільноти, вказали на колізії між нормами чинного законодавства та практикою їх застосування [1, 2].

О.О. Дудоров і Р.О. Мовчан у своїй роботі 2022 року здійснили критичний аналіз законодавчих новел щодо «злочинів у законі» та злочинного впливу, констатувавши, що

ці новели є складними для застосування та потенційно вразливими з позиції принципу юридичної визначеності [4].

О.В. Околіт розглядала питання кримінальної відповідальності за створення злочинної організації та злочинної спільноти, а також керівництво ними, приділяючи особливу увагу проблемі моменту закінчення злочину [3]. Я.О. Тализіна провела систематизацію актуальної практики Верховного Суду щодо кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті, виокремивши ключові критерії, якими керуються суди при оцінці стійкості та ієрархічності злочинних об'єднань [5].

Серед міжнародних досліджень, безпосередньо присвячених Україні, слід виділити звіт UNODC 2025 року про динаміку організованої злочинності в умовах збройного конфлікту [6] та аналітичну доповідь Глобальної ініціативи проти транснаціональної організованої злочинності (GI-TOC) 2023 року, у якій детально досліджено трансформацію злочинних ринків і структур [7]. Ці джерела є надзвичайно цінними з огляду на їх незалежність та методологічну чіткість.

Разом із тим поза увагою науковців залишаються окремі питання, зокрема: співвідношення понять "злочинна спільнота" і "злочинна організація" з позиції принципу *non bis in idem*; процесуальні ризики, пов'язані з масовим використанням НСРД як основного доказового інструменту; кримінологічні наслідки корупційних ризиків у системі відбудови України; механізми конфіскації активів злочинних організацій після виправдувального вироку.

Мета статті полягає у комплексному аналізі кримінально-правової характеристики організованої злочинності в Україні, виявленні системних проблем правозастосування норм ст. 255 КК України у контексті воєнного стану та формулюванні науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення законодавства і практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети вирішуються такі завдання: (1) проаналізувати статистичну динаміку реєстрації та розслідування злочинів за ст. 255 КК України за 2015–2025 роки; (2) охарактеризувати елементи складу злочину та особливості розмежування форм злочинної діяльності; (3) дослідити судову практику Верховного Суду щодо критеріїв кваліфікації; (4) виявити і систематизувати основні проблеми правозастосування; (5) розробити конкретні рекомендації законодавчого і практичного характеру.

Виклад основного матеріалу. Аналіз офіційних звітів Офісу Генерального прокурора дає змогу простежити загальну картину реєстрації та розслідування злочинів за ст. 255 КК України впродовж 2015–2025 років (Таблиця 1).

Таблиця 1. Відомості про кримінальні правопорушення за ст. 255 КК України (2015–2025 рр.)

Рік	Обліковано правопорушень	Вручено повідомлень про підозру	Направлено до суду (з обвинув. актом)	Без рішення на кінець року
2025 (січ.–трав.)	174	123	48 (48)	118
2024	198	133	37 (37)	153
2023	206	140	44 (44)	158
2022	137	75	20 (19)	112
2021	173	76	35 (35)	135

Рік	Обліковано правопорушень	Вручено повідомлень про підозру	Направлено до суду (з обвинув. актом)	Без рішення на кінець року
2020*	18	10	2 (2)	12
2019	68	27	9 (9)	58
2018	84	14	6 (6)	76
2017	88	42	10 (9)	12
2016	33	11	4 (4)	28
2015	18	10	2 (2)	12

* 2020 рік виключається з аналізу загальних тенденцій через ефект COVID-19 (оголошення пандемії WHO 11.03.2020 та введення карантинних обмежень суттєво деформували структуру злочинності).

Джерело: Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

Наведені дані дозволяють сформулювати декілька принципових спостережень, кожне з яких заслуговує на окрему аналітичну оцінку.

По-перше, кількість зареєстрованих проваджень зросла в 11,4 раза: від 18 у 2015 році до 206 у 2023-му. Таке зростання саме собою неоднозначне: воно може свідчити як про реальне збільшення злочинної активності, так і про підвищення ефективності виявлення й реєстрації цихкримінальних правопорушень. На нашу думку, обидва фактори мають місце, проте в різні часові відрізки домінує то один, то інший.

По-друге, 2022 рік став переломним: кількість реєстрацій різко впала до 137 порівняно зі 173 у 2021 році. Це пояснюється не зменшенням злочинної активності, а об'єктивними обставинами: введенням воєнного стану, переорієнтацією правоохоронних органів на питання безпеки та оборони, частковим виїздом особового складу поліцейських підрозділів, а також тимчасовою окупацією частини територій.

По-третє, ключовим індикатором ефективності правоохоронної системи є не кількість реєстрацій, а відсоток справ, направлених до суду. Розрахунок цього показника дає невтішну картину. Для 2023 року: $44 / 206 = 21,4\%$; для 2024: $37 / 198 = 18,7\%$; для 2021: $35 / 173 = 20,2\%$; для 2019: $9 / 68 = 13,2\%$; для 2018: $6 / 84 = 7,1\%$; для 2017: $10 / 88 = 11,4\%$. Стабільно низький показник ефективності — в середньому 14–21% впродовж усіх аналізованих років — є потужним сигналом системної дисфункції, а не тимчасових труднощів.

По-четверте, показник «без рішення на кінець року» стабільно складає 60–77% від облікованих за відповідний рік правопорушень. Це означає, що правопорушення роками перебувають на стадії досудового розслідування без будь-якого результату. Судові справи не закриваються і не направляються до суду — вони просто існують у реєстрах, поступово знецінюючись через збіг строків давності та втрату доказів.

Водночас варто відзначити позитивну тенденцію 2023–2025 років щодо зростання числа повідомлень про підозру: 140 у 2023-му та 133 у 2024-му проти 76 у 2021-му. Це свідчить про певну активізацію оперативно-розшукової діяльності та вдосконалення практики НСРД, навіть в умовах воєнного стану. Проте конвертувати ці підозри в судові обвинувачення система поки що не може.

Аналіз елементів складу кримінального правопорушення. Стаття 255 КК України встановлює кримінальну відповідальність за сукупність самостійних, але взаємопов'язаних діянь, які об'єднані єдиним родовим об'єктом посягання

громадською безпекою і спільним суб'єктом злочинної структури. Розглянемо кожен елемент складу даного кримінального правопорушення через призму реальних правозастосовних проблем.

Об'єкт кримінального правопорушення. Основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини у сфері громадської безпеки, що охоплюють стабільність соціального порядку, безпеку особи і майна, функціонування державних інституцій. Додатковим обов'язковим об'єктом виступають ті відносини, яким завдає або може завдати шкоди конкретна злочинна діяльність організації: право на життя, здоров'я, власність, встановлений порядок в економічній сфері тощо. Це означає, що за однієї і тієї самої структурної форми (злочинна організація) реальна шкода може охоплювати надзвичайно широке коло об'єктів кримінально-правової охорони — і саме це робить злочинну організацію якісно небезпечнішою за будь-яку просту форму співучасті.

Об'єктивна сторона. Закон альтернативно передбачає такі форми злочинного діяння: (1) створення злочинної організації або злочинної спільноти; (2) керівництво нею або її структурною частиною; (3) участь у ній; (4) організація, керівництво або сприяння зустрічі ("сходці") представників злочинних структур. Кожна з цих форм утворює самостійний закінчений злочин. Принципово важливим є те, що кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту набуття об'єднанням відповідних ознак (ієрархічності, стійкості, мети), навіть якщо жодного іншого злочину ще не вчинено.

Саме остання теза стає центральною точкою суперечності у кримінальних провадженнях. Практикуючі адвокати — і автори не є тут винятком — добре знають, що докази "намірів на майбутнє" завжди є більш вразливими за докази конкретних злочинних результатів. Правоохоронці, усвідомлюючи цю слабкість, нерідко прагнуть дочекатися вчинення організацією конкретних злочинів, перш ніж пред'являти обвинувачення. Результатом стає хибне коло: мета ст. 255 — превентивне переслідування структур — підмінюється реактивним переслідуванням конкретних злочинних епізодів.

Суб'єктивна сторона. Прямий умисел є обов'язковою ознакою: особа усвідомлює, що створює, очолює або бере участь саме у злочинній структурі, і бажає цього. Встановлення суб'єктивної сторони у справах цієї категорії нерідко є ключовою доказовою проблемою — особливо щодо учасників нижніх ланок ієрархії, щодо яких захист традиційно заперечує наявність умислу саме на участь у злочинній організації (а не лише у конкретному кримінальному правопорушенні).

Суб'єкт кримінального правопорушення. Частина 5 ст. 255 КК України виокремлює особливий суб'єкт — особу, яка має підвищений злочинний вплив ("зłodій у законі"). Ця новела 2020 року є однією з найбільш дискусійних: вона встановлює підвищену відповідальність за статус, а не за конкретну дію, що прямо суперечить принципу *nullum crimen sine actu* та ставить під сумнів її відповідність ст. 62 Конституції України. Конституційний аспект цієї норми заслуговує на окреме наукове дослідження. Вказана законодавча новела була запроваджена Законом України від 04.06.2020 р. № 671-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою [14].

Відповідно до Пояснювальної записки, вказаний Закон спрямований на припинення діяльності злочинних спільнот, учасників таких спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності «зłodіїв (ворів) у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до створення та функціонування злочинних спільнот.

Конституційний експерт Всеволод Речицький у науково-аналітичному дослідженні «Критичний аналіз ст. 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені "злочинною спільнотою» зазначає,

що законодавець фактично «встановив кримінальну відповідальність будь-якого “вора в законі”» без необхідності доведення конкретної активної поведінки особи [13]. Науковець підкреслює, що сформульований законодавцем склад кримінального правопорушення є настільки «пасивним» і «бездіяльним», що під його ознаки може підпадати сама лише присутність особи у відповідному статусі на території України [13].

Розмежування форм злочинних об'єднань: де закінчується організована група і починається злочинна організація. Питання розмежування організованої групи (ч. 3 ст. 28 КК України) і злочинної організації (ч. 4 ст. 28, ст. 255 КК) є одним із найбільш спірних у кримінальній практиці. Від правильної відповіді на нього залежить, чи буде справа направлена до суду за ст. 255 КК чи за кваліфікованим складом іншого кримінального правопорушення зі вказівкою на вчинення «організованою групою».

Ключова відмінність, сформульована Верховним Судом і підтримана доктриною, полягає у понятті зовнішньої стійкості. Якщо організована група може мати лише внутрішню стійкість (стабільний склад, лідер, розподіл ролей, єдиний план), то злочинна організація обов'язково повинна мати і зовнішню стійкість — здатність до тривалого самозбереження в умовах протидії з боку правоохоронних органів та конкурентів у злочинному середовищі. Зовнішня стійкість підтверджується, зокрема, наявністю корупційних зв'язків у владних структурах, системами конспірації, тіншовими страховими фондами («общаками»), розвідувальними каналами.

На практиці це означає, що правоохоронці зобов'язані довести не лише те, що злочинці діяли разом і злагоджено, але й те, що вони мали системні механізми захисту від викриття. Такий тягар доказування є надзвичайно обтяжливим і саме він пояснює, чому більшість справ за ст. 255 КК закривається ще на стадії досудового слідства.

Особливої уваги заслуговує конструкція "злочинної спільноти" (ч. 4 ст. 255 КК). Це об'єднання двох або більше злочинних організацій, що вимагає спочатку доведення ознак кожної з них окремо, а потім — факту їхнього об'єднання під єдиним керівництвом або з метою спільного планування. Тобто прокурор фактично змушений довести склад злочину двічі, а потім ще й довести «метазлочин» — об'єднання.

Науковці небезпідставно вказують, що такий подвійний тягар доказування робить норму практично невживаною. Як слушно зазначає О. В. Капліна, проблематика доказування організованих форм злочинності полягає у необхідності встановлення не лише кожного елемента окремої злочинної організації, але й підтвердження їх стійкої взаємодії та спільного управління, що значно ускладнює процес доказування та підвищує ризики кваліфікаційних помилок [15].

У свою чергу В. І. Борисов підкреслює, що у справах щодо організованих злочинних об'єднань «орган досудового розслідування фактично змушений конструювати багаторівневу систему доказування, де кожен наступний рівень базується на вже доведених ознаках попереднього» [16]. Такий підхід, на думку науковця, створює ефект «накладного доказування», який є надмірно обтяжливим для сторони обвинувачення. Подібну позицію висловлює і О. О. Дудоров, який звертає увагу на те, що надмірна складність законодавчих конструкцій у сфері організованої злочинності призводить до їх обмеженого практичного застосування та стимулює підміну доказування припущеннями щодо ролі особи у злочинній ієрархії [17].

Вплив збройного конфлікту на динаміку та структуру організованої злочинності. Повномасштабне вторгнення 2022 року стало каталізатором якісних змін в українській організованій злочинності. Міжнародні дослідники з GI-TOC відзначають, що воєнний стан, з одного боку, ослабив традиційні угруповання через фізичну загибель або еміграцію їхніх членів, розрив логістичних ланцюгів і зникнення деяких звичних ринків. З другого боку, він створив цілком нові «ніші» для злочинного збагачення [7].

Наркоринок зазнав суттєвої реструктуризації. Якщо до 2022 року він характеризувався порівняно стабільним обігом традиційних наркотиків, то після початку широкомасштабної агресії спостерігається різке скорочення надходження героїну та кокаїну при одночасному вибуховому зростанні ринку синтетичних наркотиків — катиноїнів (альфа-PVP, MDPV) та метадону. За даними UNODC, близько 45% усіх злочинів, вчинених організованими структурами, пов'язані з наркообігом, а ці структури демонструють дедалі більш складні ієрархічні форми з використанням даркнету для розподілу і збуту [6].

Кібершахрайство через нелегальні кол-центри перетворилося на один з найприбутковіших видів організованої злочинної діяльності. За оцінками аналітиків, в Україні функціонує близько 1 500 нелегальних кол-центрів, річний оборот яких вимірюється мільярдами доларів. Характерною особливістю є цинічна цільова аудиторія: злочинці атакують переважно найбільш вразливі категорії населення — внутрішньо переміщених осіб (ВПО), родичів зниклих безвісти військовослужбовців, пенсіонерів. Держава поки не має дієвого законодавчого й оперативного інструментарію для ефективної протидії цьому явищу.

Стрімке зростання кількості зброї в цивільному обігу є, мабуть, найбільш довгостроковою загрозою. За даними UNODC, впродовж 2022–2023 років кількість вилучених ручних гранат зросла майже у п'ять разів, і вже зафіксовані випадки їх застосування в актах міжособистісного насильства [6]. Наслідком стала поява нового виду злочинного рекету — примусових «схем захисту» за участю озброєних осіб, які маскуються під ветеранів або добровольців.

Корупція у сфері відбудови становить окрему та надзвичайно серйозну загрозу. Десятирічний план відновлення України, оцінений у 750 мільярдів доларів, є безпрецедентним за масштабом фінансовим потоком. За висновком GI-TOC, саме цей потік стає головним магнітом для організованих злочинних угруповань та корумпованих посадовців [7]. Тимчасове призупинення роботи системи ProZorro, перехід до прямих контрактів в умовах воєнного стану, обмеження доступу громадськості до реєстрів — все це створює ідеальні умови для систематичного розкрадання коштів. Вже зафіксовані конкретні епізоди: хабарі за контракти на постачання генераторів, розкрадання будівельних матеріалів, завищення цін у закупівлях у 2–3 рази. *Трансперенсі Інтернешнл Україна* у своєму аналізі 2026 року прямо вказує на недостатність механізмів контролю, закладених у проект Антикорупційної стратегії на 2026–2030 роки [8].

Судова практика: еволюція підходів Верховного Суду. Аналіз практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (ККС ВС) за останні роки дозволяє виявити стійкі тенденції у застосуванні норм про організовану злочинну діяльність.

Перша тенденція — уточнення моменту закінчення злочину. ВС сформулював позицію, згідно з якою організована група вважається утвореною з моменту досягнення учасниками домовленості про вчинення першого злочину, якщо при цьому вони мають плани щодо подальшої спільної злочинної діяльності. Зовні проста формула приховує серйозну доказову проблему: довести наявність «планів щодо подальшої діяльності» на момент первісної домовленості практично неможливо без матеріалів НСРД, зібраних ретроспективно.

Друга тенденція — розмежування «співучасті у злочині» і «співучасті у злочинній діяльності». ВС наполягає, що це — принципово різні правові конструкції. Перша спрямована лише на досягнення злочинного результату конкретного діяння; друга — на забезпечення тривалого функціонування злочинної структури як самодостатнього суб'єкта. Ця відмінність має практичне значення для кваліфікації дій кожного учасника: у складі злочинної організації не роль конкретного учасника у

конкретному злочині є вирішальною, а сам факт його участі в об'єднанні та усвідомлення ним ролі свого внеску у функціонування структури.

Третя тенденція — чітке розмежування доказів внутрішньої та зовнішньої стійкості. Для доведення внутрішньої стійкості суди аналізують: стабільність складу, наявність лідера, розподіл ролей, єдиний план, внутрішню дисципліну. Для зовнішньої стійкості — корупційні контакти, системи конспірації, наявність «общаку» і механізмів захисту від правоохоронців. Брак хоча б одного із цих блоків нерідко стає підставою для перекваліфікації зі ст. 255 на кваліфіковані склади злочинів із ознакою «вчинення організованою групою».

Четверта тенденція — уточнення правил кваліфікаційної формули. ВС чітко визначив: якщо стаття Особливої частини КК вже містить кваліфікуючу ознаку «вчинення організованою групою», зайве посилення на ст. 28 КК у формулі кваліфікації не потрібне. Це, здавалося б, технічне роз'яснення насправді має серйозне практичне значення: неправильна формула кваліфікації може стати підставою для повернення справи на новий розгляд і затягування судового розгляду кримінального провадження.

Постанова ВС від 05 серпня 2024 року у справі № 751/4722/21 є показовим прикладом комплексного підходу до оцінки доказів у справах цієї категорії: суд детально проаналізував матеріали НСРД, дав оцінку конспіративній поведінці учасників як доказу їхньої усвідомленої участі у злочинній структурі, та підтвердив допустимість окремого судового розгляду щодо пособника без одночасного розгляду справи виконавця.

Системні проблеми правозастосування. Узагальнення статистики, доктрини та судової практики дозволяє виокремити шість взаємопов'язаних системних проблем, які визначають низьку ефективність переслідування організованих злочинних структур в Україні.

Перша проблема — надмірна залежність обвинувачення від результатів НСРД. Більшість доказів у справах за ст. 255 КК отримується через прослуховування телефонів, зняття інформації з телекомунікаційних мереж та аудіо-відеоконтроль осіб. Натомість суди, виходячи з принципу допустимості доказів та позицій ЄСПЛ, нерідко визнають ці докази недопустимими через процесуальні порушення при їх отриманні: несвоєчасне надання ухвали слідчого судді, неналежна ідентифікація абонентів, порушення строків та порядку розсекречення матеріалів. Кожна така «помилка» руйнує весь доказовий масив у справі.

Друга проблема — нечіткість законодавчих ознак складу злочину. Поняття «стійкість», «ієрархічність», «структурна частина» є достатньо чіткими в доктрині та судовій практиці, однак залишаються оціночними у законі. Це призводить до того, що кожна справа потребує «відтворення» цих понять через конкретні докази «з нуля», без можливості спиратися на чітко визначені законом критерії.

Третя проблема — тиск на учасників провадження. Через реальну небезпечність злочинних угруповань свідки систематично відмовляються від показань або змінюють їх на користь обвинувачених. Інститут захищеного свідка в Україні формально існує, але реально застосовується лише в поодиноких випадках. Відсутність повноцінної програми захисту свідків є одним з найбільших структурних недоліків системи кримінальної юстиції у справах про організовану злочинність.

Четверта проблема — надмірна складність доведення злочинної спільноти. Як вже зазначалося, ця конструкція передбачає подвійний тягар доказування. Жодна відома нам завершена справа в Україні не здобула засуджувального вироку саме за ч. 4 ст. 255 (злочинна спільнота). Фактично ця норма є «мертвою» — вона існує на папері, але не застосовується на практиці.

П'ята проблема — відсутність цивільного конфіскаційного механізму. У більшості держав ЄС поряд із кримінальним переслідуванням існує система цивільної (безвинної) конфіскації необґрунтованих активів, що діє незалежно від вироку у кримінальній справі. В Україні такий юридичний механізм існує виключно щодо держаних посадовців, якщо вони не можуть довести законність походження набутого майна. Тому у разі виправдання лідера злочинної організації, який не мав статусу держаної посадової особи на час здійснення злочинної діяльності, всі здобуті злочинним шляхом активи залишаються при ньому. Це підриває сам сенс кримінального переслідування, оскільки основна мотивація організованої злочинності є економічною.

Шоста проблема — транснаціональний виміри. Значна частина українських організованих злочинних угруповань має активи, рахунки та учасників за кордоном. Отримання доказів з іноземних юрисдикцій через механізм міжнародної правової допомоги (МПД) потребує від 6 до 24 місяців і нерідко закінчується відмовою через неналежне оформлення запитів.

Висновки та рекомендації. Проведений аналіз дозволяє сформулювати систему висновків і рекомендацій двох рівнів: законодавчого і практичного.

Серед законодавчих рекомендацій слід виділити:

- 1) виключення конструкції «злочинної спільноти» як самостійної форми зі ст. 255 КК з переведенням відповідних діянь до кваліфікуючих ознак злочинної організації. Вимога доводити ознаки двох окремих злочинних організацій перед встановленням факту їх об'єднання є непропорційним тягарем доказування, що робить норму практично невживаною;
  - 2) закріплення у законі переліку об'єктивних критеріїв злочинної організації (мінімальний склад учасників, тривалість існування, наявність ієрархії та спільного фінансового фонду) з метою зниження судових дискреційних повноважень при кваліфікації та забезпечення передбачуваності правозастосування;
  - 3) впровадження цивільного конфіскаційного механізму для необґрунтованих активів за зразком *directive (EU) 2024/1260* про відновлення та конфіскацію активів. Конфіскаційне провадження має бути незалежним від вироку у кримінальній справі та базуватися на стандарті доказування «переваги доказів» (баланс ймовірностей), а не «поза розумним сумнівом»;
  - 4) реформування норми про «злодіїв у законі» (ч. 5 ст. 255): замість покарання за статус необхідно встановити відповідальність за конкретну організаційно-управлінську діяльність — встановлення правил поведінки, розпорядження спільними активами, координацію структурних підрозділів. Відповідальність за статус є сумнівною з точки зору принципу *nullum crimen sine actu*;
  - 5) реформування інституту пособництва: відмова від вичерпного переліку способів сприяння (ч. 5 ст. 27 КК) та заміна його на відкриту формулу «будь-яке сприяння, що суттєво полегшує вчинення злочину або функціонування злочинної структури»;
  - 6) законодавче врегулювання повноцінної програми захисту свідків за стандартами Варшавської конвенції Ради Європи та відповідних рекомендацій FATF. Включення до програми не лише свідків, але й членів їх родин, а також потерпілих.
- Практичними рекомендаціями щодо зменшення організованої злочинності та її впливу на всі сфери діяльності може бути запровадження спеціалізованих міжвідомчих оперативно-аналітичних груп (*joint investigation teams*) у структурі Нацполіції, СБУ, ДБР та НАБУ для розслідування найбільш складних справ щодо організованої злочинності з можливістю залучення міжнародних партнерів (Europol, Interpol, UNODC). Також вбачається доцільним розширення використання криміналістичного аналізу та OSINT як самостійних доказових інструментів поряд із НСПД. Верховний Суд давно визнає OSINT-докази, але слідчі та прокурори вкрай рідко використовують їх системно для відтворення мережеских зв'язків злочинної організації.

З огляду на те, що аналіз фінансових потоків, рахунків і власності є більш стійким доказом стійкості та ієрархічності злочинної структури, ніж самі лише матеріали прослуховувань, ефективність досудового розслідування може бути підвищена запровадженням обов'язкової методики паралельного фінансового розслідування (*parallel financial investigation*) в усіх провадженнях за ст. 255 КК. А враховуючи стабільно зростаючий технологічний рівень організованої злочинності (кіберзлочинність, даркнет, використання криптовалют та шифрованих каналів зв'язку) вбачається необхідність системної підготовки суддів, прокурорів і слідчих з питань доказування в справах про організовану злочинність на базі Тренінгового центру прокурорів та Національної школи суддів, включаючи стажування у міжнародних структурах.

Підсумовуючи, слід констатувати: організована злочинність в Україні є живучим і адаптивним явищем, яке ефективно використовує будь-які інституційні слабкості держави - законодавчі прогалини, процесуальні обмеження, воєнні умови. Однобічне посилення кримінальної відповідальності без системного вдосконалення доказових стандартів, захисту свідків і механізмів конфіскації активів не дасть відчутного результату. Боротьба з організованою злочинністю - це, насамперед, битва за докази, і перемагати в ній можна лише при наявності сучасного правового інструментарію та кваліфікованих фахівців, які вміють ним користуватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255¹, 255², 255³, 256 Кримінального кодексу України): науково-практичний коментар. Київ: Норма права, 2021. 130 с.
2. Vozniuk A. Additional Crime Object Stipulated Under Article 255 of the Criminal Code of Ukraine. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2015. Vol. 20, No. 4. P. 21–32.
3. Околіт О. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації та злочинної спільноти, а також керівництво ними. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 220–227.
4. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія діяльності організованих злочинних об'єднань: аналіз законодавчих новел, визначення перспектив. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 152–167.
5. Тализіна Я. О. Узагальнення практики Верховного Суду з питань кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті. Київ: Тренінговий центр прокурорів України, 2025. 21 с.
6. UNODC. *Ukraine: Organized Crime Dynamics in the Context of War*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, 2025. URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Ukraine/Ukraine_OC_Study.pdf (дата звернення: 20.05.2026).
7. GI-TOC. *Нові лінії фронту: організована злочинність в Україні у 2022 році / пер. з англ.* Женева: Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2023. 40 с. URL: <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/02/New-front-lines.-Organized-criminal-economies-in-Ukraine-in-2022-GI-TOC-February-2023-translation-1.pdf> (дата звернення: 20.05.2026).
8. Трансперенсі Інтернешнл Україна. Аналіз проєкту Антикорупційної стратегії на 2026–2030 роки. 2026. URL: <https://ti-ukraine.org/news/analiz-proyektu-antukoruptsijnoyi-strategiyi-na-2026-2030-roky/> (дата звернення: 20.05.2026).

9. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05 серпня 2024 року у справі № 751/4722/21 (провадження № 51-1315 км 24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2026).

10. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05> (дата звернення: 20.05.2026).

11. Офіс Генерального прокурора. Відомості про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 20.05.2026).

12. Директива (ЄС) 2024/1260 Європейського Парламенту та Ради від 24 квітня 2024 р. про відновлення та конфіскацію активів. Official Journal of the European Union. 2024. L 1260. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1260> (дата звернення: 20.05.2026).

13. Речицький В. Критичний аналіз ст. 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою». 2020. [Харківська правозахисна група. URL:https://archive.khpg.org/1595421303?utm_source=chatgpt.com.](https://archive.khpg.org/1595421303?utm_source=chatgpt.com)

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 04.06.2020 № 671-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: [Закон № 671-IX](#).

15. Капліна О. В. Кримінальний процес України: проблеми теорії і практики доказування. Харків: Право, 2019. 584 с. URL: <https://profbook.com.ua/Kriminalnij-process-Pidruchnik.html>.

16. Борисов В. І. Проблеми кримінально-правової кваліфікації організованої злочинності. *Вісник кримінального судочинства*, 2020. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342777>.

17. Дудоров О. О. Кримінальне право України (Загальна частина): підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. *Офіційний онлайн-доступ (каталоги / бібліотеки / навчальні ресурси)*: URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.